

Тетяна Саєнко,

доктор педагогічних наук,
Національний авіаційний університет
(м.Київ)

Tetiana Saenko ,

Doctor of Pedagogical Sciences,
National Aviation University
(Kyiv)

УДК 378.14: 504(043)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

METHODOLOGICAL BASES OF ENVIRONMENTAL TRAINING AT UNIVERSITY STUDENTS

Здійснено аналіз процесу упровадження освіти для сталого розвитку в Україні та встановлено причини незадовільного соціально-економічного стану держави, що є прямим і опосередкованим результатом низького рівня екологічної освіти на всіх щаблях освітньої системи, недостатньої уваги до «Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку», термін активного розгортання якої спливає у 2014 р.

Ключові слова: сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, екологічна освіта, екологічна підготовка студентів ВНЗ.

The analysis of the implementation the process of education for sustainable development in Ukraine and established causes of poor socio-economic condition of the country, which has become a direct result of the mediation and the low level of environmental education at all the levels of the educational system, the lack of attention to the "UN ECE Strategy of Education for Sustainable Development", the active deployment period which expires in 2014.

Keywords: sustainable development, education for sustainable development, environmental (ecological) education, environmental training of university students.

Проведен аналіз процесу впровадження освіти для сталого розвитку в Україні та встановлено причини неудовлетворительного социально-экономического состояния страны, ставшего прямым и опосредствованным результатом низкого уровня экологического образования на всех ступенях образовательной системы, недостаточного внимания к «Стратегии ЕЭК ООН образования для устойчивого развития», срок активного разворачивания которой истекает в 2014 г.

Ключевые слова: устойчивое развитие, образование для устойчивого развития, экологическое образование, экологическая подготовка студентов ВУЗов.

Постановка проблеми та її актуальність. У 2005 р. у Вільнюсі (Литва) на Нараді високого рівня представників Міністерств охорони навколишнього природного середовища, освіти і науки була прийнята «Стратегія ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку» [1, с.3-44]. У п. 71 „Функції і сфери відповідальності” зазначалось, що уряди держав-учасниць процесу мають відігравати активну роль у справі реалізації положень сталого розвитку (СР) та освіти для сталого розвитку (ОСР); регулярно оцінювати хід виконання Стратегії на всіх рівнях управління. Місцеві державні органи освіти та керівники навчальних закладів мають дбати про упровадження її положень у своїх установах і контролювати їх виконання. Муніципалітети, сектори науки і освіти, охорони здоров'я, керівники промислових об'єктів, транспорту, сільського господарства, ЗМІ, профспілки, громадські організації зобов'язані визначити свої пріоритети і сфери відповідальності за реалізацію Стратегії. *Інвестиції у освіту слід розглядати, як кредитування екологічно безпечно майбутнього*, що входить до обов'язків урядів держав-учасниць. У національний бюджет повинні бути закладені кошти для фінансування ОСР у рамках усіх форм освіти, включаючи призначення стипендій, нарощування потенціалу навчального процесу, конкурсні нагороди та ін. [1, с. 31].

Реалізацію Стратегії слід розглядати як безперервний процес, а для оцінки ходу її виконання передбачаються три етапи:

- *Перший етап (до 2007 р.):* кожна країна визначає обсяг завдань з ОСР, які вона вже реалізує. Це, перш за все, питання екополітики, нормативно-правової бази СР та ОСР, фінансування їх розвитку, підготовка проекту національного Плану дій;

- *Другий етап (до 2010 р.):* практична реалізація положень Стратегії та національного Плану дій з відповідним контролем та корективами у ході виконання;

- *Третій етап (до 2015 р.):* планується повна реалізація Стратегії ОСР і досягнення відповідного прогресу на шляху до СР [2, с.5].

З метою визначення пріоритетів виконання Стратегії рекомендується здійснювати поточний контроль з наступних її блоків і питань:

- Визначення конкретного відповідального чи координатора-виконавця;
- Нормативно-правова база та політичні і організаційні механізми реалізації;
- Рамки міжурядової і багатосторонньої співпраці і партнерства;
- *Актуальність навчальних планів і програм формальної освіти;*
- *Первинна та безперервна підготовка кадрів з питань СР, зокрема, педагогів;*
- Навчальні засоби і навчально-методичні посібники для ОСР;
- Наукові дослідження зі СР і ОСР;
- *Розвиток неформальної освіти і виховання;*
- *Залучення засобів масової інформації до популяризації принципів і положень СР і ОСР, екополітики держави, поширення екологічної свідомості та «Порядку денного на XXI століття» [2, с. 18].*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальне дослідження стану впровадження в Україні перелічених Стратегією ЄЕК ООН положень показав, що практично жодного з них не виконано на кінець 2013 р. Не створено державного координаційного органу з реалізації Стратегії, Верховна Рада не затвердила проект Стратегії сталого розвитку держави, хоча кількість міжнародних природоохоронних та освітніх угод значно збільшилось у порівнянні з 2005 р. В уряді не функціонує офіційна структура міжвідомчого співробітництва в галузі ОСР, не створено національного центру з цього питання [3, с. 90].

Не розроблено і не затверджено політичних і організаційних документів, присвячених СР і ОСР; відсутня бюджетна підтримка розвитку цих напрямків. Тому, не існує національного Плану дій з реалізації Стратегії ОСР, не визначена організація, відповідальна за його підготовку. Тобто, на державному рівні, як це рекомендовано документами міжнародних форумів ООН та Стратегією ЄЕК, в Україні практично нічого не зроблено, зокрема, за останні дев'ять років. Треба відзначити, що у 2001-2002 рр. здійснено перші суттєві кроки: Колегією Міністерства освіти і науки затверджено одну з кращих у Європі Концепцію екологічної освіти України (2001 р.); прийнято Програму реалізації цієї Концепції (2002 р.); підготовлено проект Закону України про екологічну освіту (2002 р.). Але після активних дій в Україні знову запанувала політична нестабільність, деградаційні процеси, що позначились на стані екологічної освіти та системі підготовки кадрів взагалі. Положення Програми реалізації Концепції екоосвіти України не виконуються, особливо це стосується середніх шкіл, ліцеїв, коледжів [4, с. 162].

Нинішня система освіти України, на жаль, лишається жорстко централізованою, бюрократичною, з обмеженим, швидше декларативним, самоврядуванням у ВНЗ, а сама екологічна освіта, як основа і базис ОСР та СР зокрема, не є системною, безперервною, з низьким рівнем викладання через відсутність досвідчених і кваліфікованих кадрів, достатньої кількості навчально-методичної літератури, сучасної лабораторної і комп'ютерної бази у відповідності до європейських стандартів, вимог Стратегії ЄЕК ООН [3, с. 96].

У останніх документах МОН України стосовно розвитку освіти у державі на 2006-2013 рр., офіційних збірках інформаційно-аналітичних матеріалів діяльності Міністерства за вказані роки навіть не згадується про значення, важливість і необхідність роботи у напрямку СР та ОСР, відновлення повноважень Концепції екологічної освіти України та Програми її виконання [4-6].

Мета статті - виявлення невідповідностей у напрямках розвитку освітньої галузі у задекларованих державою документах, пріоритетах країни, визначених при підписанні міжнародних угод, зокрема «Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку», та методологічними підходами при формуванні Стандартів освіти, навчальних планів, програм для ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Якщо Україна планує стати повноправним членом і авторитетним суб'єктом європейського освітнього простору, то вона має здійснювати творчий та багатосторонній обмін досвідом, використовувати його позитивні й корисні для державної системи освіти моменти. Нині до виробничих сил суспільства додалась нова - сила знання, яку треба цінувати і неодмінно враховувати у новому інформаційному соціумі. Сьогодні у освіті акцент змістився від навчання взагалі (когнітивна парадигма) до його якості, дієвості, гармонійності (компетентнісна парадигма), оскільки майже всі держави згодились будувати природоузгоджене, екобезпечне суспільство, членами якого можуть бути гармонійні особистості з багатим духовним світом, соціальною зрілістю, високим професіоналізмом [7, с. 8].

Суттєвим фактором переходу до освіти сталого розвитку та посилення ролі екологічної освіти є удосконалення системи управління галуззю та запровадження ефективного освітнього менеджменту і аудиту. Науково обґрунтоване управління передбачає планування із залученням усіх національних ресурсів держави різних джерел, організацію відповідального процесу їх реалізації, державно-суспільний контроль та незалежний моніторинг. Таку роботу необхідно посилити шляхом використання сучасних технологій, інформаційних баз даних, залучення максимально більшої кількості працівників освіти, колишніх випускників, пересічних громадян [4, с. 7].

Для прийняття ефективних і своєчасних управлінських рішень, що відповідають реальному станові об'єкта управління - студента, слухача, викладача, кафедри, факультету, навчального закладу, системи освіти загалом, необхідна об'єктивна інформація про результати їх діяльності. Це потребує налагодження моніторингу, скажімо, екологічної освіти, без якого не може функціонувати кожна цілісна структура, як певний живий організм не може діяти без зворотного зв'язку з навколишнім середовищем. До методів і методик дослідження нами були залучені наступні:

- статистичні і аналітичні звіти Міністерства освіти і науки, Головного управління освіти і науки виконавчого органу Київради (КМДА), матеріали наукових конференцій, семінарів, круглих столів з проблем освіти, сталого розвитку; наукові статті, монографії, брошури;
- зустрічі з учителями, викладачами, вченими, педагогами ВНЗ, представниками міністерств, відомств, громадських організацій, керівниками різних рангів, випускниками університетів, фахівцями галузей економіки, студентами;
- консультації з науковими структурами, співробітниками Національної Академії педагогічних наук (НАПН), Національної академії наук (НАН) України;
- консультації з зарубіжними вченими, педагогами, співробітниками фірм, міжнародних організацій, фахівцями різних кваліфікаційних рівнів;
- спеціально розроблені тести для опитування студентів, слухачів, викладачів, керівників навчального процесу.

У результаті проведеної роботи встановлено нагальну необхідність наявності зворотного зв'язку, тобто, моніторингу, як універсального принципу управління. Для отримання достовірної інформації про стан освіти у державі та її проблем потрібен постійний моніторинг, а саме, визначення і відбір індикаторів або інформативних показників, що свідчать про рух до означених цілей, виконання поставлених завдань. Процес моніторингу і оцінки даних дає змогу:

- а) порівнювати реалізовані заходи з визначеними цілями та завданнями;
- б) оцінювати стан прогресу чи регресу у досягненні очікуваних результатів;
- в) оперативно реагувати відповідними заходами на покращення результатів, вдосконалення виконання завдань.

Таким чином, створюються передумови ефективного управління та менеджменту для реалізації стратегії освіти, встановлюється відповідна система управління інформацією для прямого залучення зацікавлених сторін до процесу моніторингу та оцінювання стану якості освіти.

Програми заходів обов'язково включають моніторинг вкладених ресурсів, отриманих результатів, впливу їх на суспільство, економіку, міжнародні зв'язки. Громадський аудит проводиться як у процесі упровадження Програми і заходів з її виконання, так і після закінчення проекту. Крім того, Програмою передбачається використання незалежного (зовнішнього по відношенню до системи, скажімо, міжнародного) моніторингу та оцінювання. Тому для реалізації Концепції екологічної освіти чи Концепції освіти для сталого розвитку потрібно розробити і впровадити систему національного моніторингу та оцінювання освітньої сфери з найширшим обговоренням її у суспільстві, керівних структурах держави з метою покращення діючого та ефективного перспективного управління [9, с.74].

У 2004 р. в науково-дослідному інституті соціально-економічних проблем міста Київської міської державної адміністрації вперше було проведено моніторинг виконання екологічних заходів столиці. Метою роботи був аналіз стану упровадження екологічної Програми м. Києва, визначення основних проблем у цій сфері та підготовка пропозицій для органів територіального управління. При проведенні дослідження використано адаптовані до сучасної практики методи програмно-цільового екологічного управління процесами природоохоронної діяльності територій, експертні оцінки, інформаційно-аналітичні і порівняльні підходи, системний та структурно-функціональний аналіз.

Звіт про науково-дослідну роботу «Моніторинг виконання екологічних заходів у затверджених загальноміських цільових програмах розвитку та наукове обґрунтування їх фінансування» містить ряд слушних висновків, рекомендацій (відповідальний виконавець Редькіна Н.О.) і може бути використаний при оцінці екологічної освіти та ОСР:

1. Програмно-цільовий метод управління станом довкілля в м. Києві не має необхідної системної узгодженості окремих структурних елементів та їх функцій, наслідком чого є *непрозорість механізмів реалізації міської екополітики, розпорошеність інформації, її дублювання, відсутність уніфікації та стандартизації*.

2. Відсутні технологічні елементи для здійснення моніторингових функцій: не визначено координатора діяльності; не затверджено форм та строків звітності; немає переліку результативних показників; не створено спеціальних координаційних структур та механізмів управління реалізацією програмних заходів.

3. Підприємства та організації, що здійснюють природоохоронну діяльність у м. Києві, не мають єдиного регламенту (форм і термінів) надання звітної інформації.

4. Для реалізації міської екополітики її учасники не мають доступу до електронного документообігу.

5. Більшість галузевих програм не мають науково-обґрунтованих показників ефективності та результативності заходів, запланованих індикаторів стану якості довкілля, термінів їх виконання.

6. Здійснюється, як правило, вузько секторальний підхід; ефективні ж механізми: організаційно-інформаційний, фінансово-економічний – не діють.

7. Система природоохоронної діяльності міста не забезпечена інформаційно-аналітичним супроводом як для суб'єктів, так і для об'єктів міської екополітики, що дало б можливість оперативно отримувати інформацію для управлінських структур та посилило б їх чутливість до проблем міста.

8. Обмін інформацією у міській системі екологічного управління слабкий, тому прийняття рішень безсистемне і неузгоджене.

9. Відсутні концептуальна єдність, методологічна основа програмних заходів, довгострокова стратегія реалізації екополітики м. Києва, єдиний координаційний орган з розробки, затвердження та впровадження екологічних заходів, контролю і аналізу їх виконання, розвитку менеджменту столичної екополітики.

10. Вкрай необхідна розробка нової територіально-цілісної моделі екологічного управління, менеджменту, ефективних фінансово-економічних механізмів її роботи, перехід до системного вирішенні екологічних проблем міста на основі єдиної політики природокористування, збереження довкілля, що сприятиме реальній взаємоузгодженості соціально-економічних і екологічних показників розвитку, визначених у Концепції сталого, екобезпечного поступу м. Києва у XXI ст. [7. с. 217].

Набори індикаторів варто розробити для кожної цілі та мети Концепції екологічної освіти України чи Концепції ОСР, тобто, при створенні системи моніторингу та оцінки впливу освіти на стан суспільства варто використати набір індикаторів для кожного означеного Планом рівня: національного, регіонального, місцевого, а також для кожного ВНЗ, школи, проекту, ініціативи і т.п. Без системи моніторингу будь-яка Концепція чи План дій не будуть реалізовані та залишаться тільки добрими намірами. Україна нині відстає від європейських держав у процесі запровадження принципів сталого розвитку і освіти для його розбудови. Головною причиною такого стану є недостатня увага до системи моніторингу у державі та в освіті зокрема, як важливого засобу зворотного зв'язку, ефективного чинника освітянського управління і менеджменту.

Підсумовуючи викладене можна сказати, що основними причинами не виконання в Україні положень Стратегії ЄЕК ООН є:

- відсутність затверджених Верховною Радою Стратегії збалансованого розвитку України і Закону «Про екологічну освіту»;
- відверта незацікавленість депутатів щодо сталого розвитку України і, відповідно, до ОСР – відсутність у більшості фундаментальної екологічної підготовки, знань екологічних законів, інформації про незадовільний екологічний стан держави та у конкретних регіонах;
- бездіяльність Комісії сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України через постійні зміни прем'єрів, оскільки вони очолюють роботу цього органу;
- часті кадрові зміни у Міністерстві освіти і науки та Мінприроди України; низький рівень екологічної освіченості керівників цих відомств; відсутність у їх структурах підрозділів чи уповноважених осіб, відповідальних за ОСР згідно до положень Стратегії;
- повна безконтрольність з боку держави програм і матеріалів ЗМІ, що відверто протидіють підвищенню рівня неформальної екологічної освіти та ОСР, їх пропаганді, а працюють на зниження моралі у суспільстві, падіння духовності, загального культурного рівня громадян, формують у молоді агресію, жорстокість, пропагують насильство, розпусту, споживацький спосіб життя.

При створенні системи моніторингу стану екологічної освіти (ЕО) та ОСР можна взяти за основу перелік індикаторів за кожною визначеною метою, наведеною у Концепції переходу України до сталого розвитку (Ландик В.І. та ін.) [8, с.34]. Наприклад, для цілі «Соціальна справедливість і сталий людський розвиток» використовуються три типи індикаторів: індикатори рушійної сили, індикатори стану, індикатори прогресу.

Висновки та рекомендації. До розробки системи моніторингу ЕО та ОСР варто включити підготовку та перепідготовку кадрів, підвищення кваліфікації, встановити науково обґрунтовані індикатори для оцінки впливу здійснюваних заходів на процес просування до поставленої мети. Система моніторингу мала б розроблятися разом з Концепціями, де формулюються цілі, завдання, визначаються основні показники - індикатори.

Скажімо, індикатори сталого розвитку – це індекси, що використовуються для оцінки поступу громади, району, регіону чи країни у цілому, якості життя людей, здоров'я, довкілля, антропогенного впливу на стан навколишнього природного середовища. Вони встановлюються у залежності від пріоритетів та завдань окремо взятої території чи суб'єкта. Ці показники мають бути єдиними для загальної оцінки і порівняння. Можуть бути, також, окремі фіксовані індикатори, які застосовуються для конкретної території чи суб'єкта. З іншого боку – це комплекс показників, що дозволяють вести моніторинг за соціумом, економікою, екологічним станом довкілля і оцінювати прогрес у досягненні поставлених цілей.

За такого підходу досягається стабільна методологічна основа для розробки нових Стандартів, дієвих навчальних планів, програм у руслі вимог компетентнісної парадигми освіти у інформаційному суспільстві.

1. Стратегія ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку. – Одеса: Екологія, 2005. – 44 с.
2. Степаненко С.Н. Десятилетие ООН по образованию для устойчивого развития (2005-2014 гг.). – Одесса: [б. изд.], 2005. – 20 с.
3. Білявський Г.О. Проблеми реалізації в Україні програми ЄЕК ООН «Освіта для екобезпечного (сталого) розвитку» / Г.О. Білявський, Т.В. Саєнко // Екологія і ресурси : зб. наук. праць. - 2007. - вип. 16. - С. 90-97.
4. Стратегічні напрямки розвитку вищої освіти в Україні : матер. Міжнародної наук.- практ. конфер., м. Судак, 16-18 жовтня 2003 р. – К.: МАУП, 2004. – 224 с.
5. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 295 с.
6. Сталій розвиток України : матер. Всеукраїнської студ. конфер. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2006. – 310 с.
7. Бойченко С.В., Саєнко Т.В. Екологічна освіта – основа сталого розвитку суспільства. Проблеми і перспективи вищої школи: Монографія. – К.:Університет «Україна», 2013. – 502 с.
8. Ландик В.І. Концепція переходу України до сталого розвитку: проект / В.І. Ландик, С.В. Семенець, Т.М. Яхєєва. – К.: Інститут сталого розвитку, 2004. – 64 с.
9. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. – К.: Мінприроди України, 2007. – 184 с.